

Isten csodája, hogy vagyunk

A Trianon-trauma – magyar költők verseiben

A magyarság a trianoni országvesztés és hungarocídium százötödik évfordulóján sem adhatja fel a valamiféle igazságtétel iránti vágyát: megtartva bizalmát e nép megmaradásában, minden érzelmileg, lelkileg, erkölcsileg elfogadhatatlan történelmi tragédia, trauma, pusztító sorskatasztrófa ellenére is; „hogy valahogyan megmaradjon a család, a magyar élet, a magyar gyermek és a magyar jövőendő.” (Wass Albert: *Adjátok vissza a hegyeimet!*) A friss Kossuth-díjas Döbrentei Kornél reménysugárzó lírai deklarációja szerint: a „Nagyisten legyen tanunk: // Kiirthatatlanul megmaradunk” (*A rendíthetetlen lovag*). S ha ezt az esélyt akarja elbitorolni tőlünk a kétharmadnyi történelmi országterületet elkobozó magyargyilkos trianoni diktátum és összes következménye: már csak ezért sem szabad azt lelkileg és erkölcsileg sohasem jóváhagynunk. „Nem nyugszunk bele” – hirdette Reményik Sándor már 1918-ban, s a fiatal József Attila is 1922-ben, hogy: „Nem engedjük soha! soha Árpád honát!” Hiszen a hit és a lét egymásnak a kölcsönös, szétválaszthatatlan ontológiai feltétele és fundamentuma. A hit a létezés legmélyebb alapja (szögezte le Hamvas Béla); s a magyar létezés megtartó gyökere sem lehet más, mint a hit Istenben, hazában, „isteni örök igazságban”, „Magyarország feltámadásában”. Wass Albert hitvallása szerint: „Isten, aki a kivágott csonkból termőfát tud növeszteni újra, nem hagyja elveszni a népeket sem, akik benne hisznek” (*Tizenhárom almafa*). Mert megtart a szülőföld. „A világban otthonának alapját a földre és a földbe helyezi a történelmi ember” (mondja Martin Heidegger). És Hamvas Béla, hogy a „föld az ember számára hely. De ez a hely daimonikus tér, mert sorsának itt kell teljesülnie”. Anyaföld és anyanyelv pedig megtermi a legautentikusabb és legösszetettebb igazságbeszédet: az egzisztenciá-

lis otthonosságot és létteljességet leghívebben megképző nyelvművészetet, benne az irodalmi művet. Amelyben feltárul és a létfeladottságból és lételrejtettségből fényre jut a lét igazsága. „Heidegger a nyelvet a lét házának (»das Haus des Seins«) nevezte. A magyar nyelv és a magyar nyelven szóló irodalom a magyar lét háza” (összegzi ezt Görömbei András).

Kilátástalanság és transzcendentális mégisremény: a megaláztatás érzelmeinek végtelen hullámozása árasztja el a magyar sorsirodalom és sorsköltészet évszázados folyamát. A nemzethalál lényegvalósága (átlényegülése, metafizikai transzszubsztanciációja, a mártírium szenvedés- és üdvtörténeti perspektívákba helyeződése az „imitatio Christi” által): a kereszthalál. Az egyszerre a személyes testi-életlani és az egyetemes krisztusi-áldozati szenvedés (a „Corpus Christi”, az „elárult” és „fölfeszített nemzet” [Oláh Gábor]) sorsallegorikus dimenzióiban vetül ki a közösségi kínok képzeteit, archetoposzait mozgósító érzések rengetege. Hogy „magunkkal visszük a nagy temetés emlékét és egy szilánkot egy keresztre feszített ország keresztjéből” (Kós Károly: *Kiáltó szó*). Hogy „valami fáj, ami nincs. Valamikor hallani fogsz majd az életnek egy fájdalmas csodájáról – arról, hogy akinek levágták a kezét és a lábát, sokáig érzi még sajogni az ujjakat, amik nincsenek. Ha ezt hallod majd: Kolozsvár, és ezt: Erdély, és ezt: Kárpátok – meg fogod tudni, mire gondoltam” (Karinthy Frigyes: *Levél*). Móricz Zsigmond rémséges víziójában az öldöklő trauma ugyanez: „Balkarom lenyesve, szívem fölött jár a kés, / jobbkarom lekötve, mezőimre dül a vész, / lábaim üszkösen, koponyám lékesen, / erőm, velőm, vérem fogy. // [...] Balkarom levágnák, jobbkarom mardalják, / két lábam parázsba, homlokom darázsba” (*Kesergő – Querela Hungariae*); vagy Sajó Sándor szimbó-

lumaiban: „Laokoon kínja, Trója pusztulása / Me-
sének oly bús, sorsnak oly magyar” (*Magyar
ének 1919-ben*); és Sík Sándor látomásában:
„Kilencfelé hasogatták, / Ami rajtunk ép volt; / Té-
pett testünk megtapossák, / Ragadozók raga-
dozzák” (*Az andocsi Máriához – Magyar búcsú-
járók éneke 1920-ban*); s Erdélyi Józsefében:
„ideje siratnom az eleven holtat, / kit gaz árulói
hét tagra koncoltak. // Csonka törzsökére, szívé-
re borulnom, / ideje már méltó gyászéneket fúj-
nom” (*Sirató ének*); majd Oláh Jánoséban: „A
béke iszonyú pillanata ez, mindent elönt / a győz-
tesek gyilkos mámora!” (*Katonák*); és Finta Évá-
nál: „Sebek ezek, sebek ezek, / már rég nem
csak történelem, / [...] Sebek ezek, határim, / a
földbe vájt válaszvonal, / a vagyunk-ban a múlt
idő, / a voltunk-ban a lehetünk. // Határimat
szenedem. / Szenedte anyám és apám, / a nagy-
szülők és dédike, / kik túlhan lettek a hazán. //
[...] Határimat szenedem, / mit feltép az emlé-
kezet” (*Határimat szenedem*); és lancu Laurá-
nál: „Nevezik még ilyen-olyan egyezménynek, /
de el ne hidd nekik, Uram, / emberevő a békéjük,
nézz szét az asztalon: / fenyvesek, medvék, ön-
gyilkos tavak, / zsugorodó gypűn millió magya-
rok” (*Este a faluban [14] – Trianon 100*). „E sebek
és e fájdalom örök, / Ettől vonaglik minden ma-
gyar rög, / Ettől vérez, ki majd nyomunkba hág, /
Ettől nem gyógyulnak az unokák!” – jósolja gyöt-
relmesen Reményik Sándor (*Nem nyugszunk
bele*, 1918), s hogy „a testnek a letépett tag / Utá-
na sír, utána fáj” (*Három szín*, 1919), és *A csonka
testről* (1920-ban), hogy: „Kezét-lábát a gyilkosok
levágták / [...] És a keze-lába-nincs nyomorék /
Ott vergődik a vadon közepén”, de egyszer talán
elindul „a tagjait keresni!”. Ahogy Tóth Árpád ser-
kentő szózatában (*Szent nyomorék, riadj!*) is: „Ó,
nemzetem, szép, lankatag, ős fajom, / [...] Zsib-
badozón a tagok leválnak? // [...] Ne ül az útfélen
ma döglő / Csonka gyanánt, aki sírva koldul! //
[...] Rajta, azért is! el a mankót! // [...] A csonka
törzs vén szíve döngjön, / S ősi, erős karok újra
nőnek!”, „Mi az élet, még nem tudjátok, / S már
meghalt édes jó anyátok, / Nagy Magyarország! /
Szegényt, hajh, meg sem ismerétek, / Csak a
neve maradt tinéktek – / Szétdarabolták! // [...] A
porba omlott szent hazának / Bennetek van e
bús anyának / Minden reménye!” (Benedek Elek:
Unokáimnak). Az erőszakkal szétdarabolt, meg-

csontkított nemzet levágott testrészei pedig azóta
is élni próbálnak, megszűnt, valódi vagy mintha-
élet viharzó végletei között hanyattatva. Több
mint egy évszázad múltán, a levagdosott test
passiós szenvedéstörténetének legújabb szaka-
szában sem változik, sőt fokozódik a hajdani
nyomorúság érzete – a többi között egy fiatal er-
délyi származású író megválaszolhatatlanul ége-
tő kérdéseiben („A kar emlékezhet a testére? Hát
a lábak?” – Pataki Tamás: *Levél*) vagy a szintén
fiatal kárpátaljai magyar költő hasonló lírai meta-
foráiban: „Vagyunk a rángó békaláb / Csak szerv
a savban amputált / Csak végtagok és rugdosás
/ Csak teste nélkül Teste más / [...] Ere-tépett tag
a tálban” (Bakos Kiss Károly: *Vagyunk*). (A béka-
metaforával mintha Szöcs Géza *Délkeletjére* is
asszociálva: „anya-országunk, te, / [...] Élsz, mint
a békák kivett szíve”). S egy egészen ifjú kárpát-
aljai (jelenleg a Székelyföldön élő) költő ugyan-
csak megindítón allegorikus (szinekdochés) át-
képzelésében: „Dédanyámon napról napra sza-
porodtak a ráncok. / Azt mondta, ezek nem rán-
cok, csak repedezik az arca. / Dédanyám a teát
keserűn itta, mert úgy hitte, / édes íz nem létezik.
Télen sem fűtötte a házat. / Egyszer elmondta,
nem érzi a végtagjait, / mert megcsontkították, /
és ami a helyükbe került, az valami más” (Kopriva
Nikolett: *Fehér, mint a hó*). Vagy a debreceni líri-
kus, Vitéz Ferenc töredezett tömondataiban:
„Csak fájdalom van. / Levágott végtagok / várják
a jelenést, balzsamos / hermák a három halom-
ban. / Piros. / Fehér. / Zöld. / A vér. / Szentlélek-
galamb. / A föld” (*Magyar Fájdalom*). És számta-
lan további változatban: „előkerült a térkép. /
Előbb mind a két lábát, / s mindkét karját levágták”
(Mezey Katalin: 1996); „az én országom az
meg úgy van, hogy a térképen / levágták róla a
nagyját, aztán kicsi lett” (Jenei Gyula: *öröm és
bánat*); „Hisz beleőrül az elme, oly hihetetlen, /
hogy soha már nem, nem lehet újra egészsé, /
mit széttört a kegyetlen idő, Magyarország. / [...] Érzed a végtagokat? Még századokig bizsereg-
nek” (Lázár Balázs: *Trianon-ecloga*); „megbénít
a metsző fájdalom, elönt a tehetetlenség dühe, /
ha eszünkbe jut, / és mindig eszünkbe jut, / mert
hogy lehet ezt elfelejteni, / hogy volt kezünk, ka-
runk, / feledni nem tudjuk soha, hogyan bántak el
velünk, / hazánkkal, népünkkel az akkori hatal-
masok: / [...] Szolgáltass nekünk igazságot, Ma-

gasságos, / add vissza, ami a miénk! / Orvosold a velünk történt igazságtalanságot!” (Böszörményi Zoltán: *El nem küldött levél Orbán Ottónak*). – És mégis (*És mégis élünk!* – Bartis Ferenc verscímével; vagy Döbrentei Kornél vers- és kötetcímmel: *És mégis*; vagy Somogyváry Gyula hajdani legendás regényét – *És mégis élünk* – idézve), akárhogyan és csak azért is – bár ha „Csodák Csodája” is ez: „fogyunk-növünk, / de vagyunk!” (*A szívárgásban*), biztatott régóta az erdélyi Farkas Árpád is, a „pusztulásban is méltóságos” helytállásra intve, vagy Kányádi Sándor, hogy „isten csodája hogy vagyunk” (*K. L. képeskönyvébe*), „vagyunk amíg / lenni hagynak” (*Vagyunk amíg*), miközben e nép „szóródik folyton porlódik / él pedig folyton porlódik” (*Halottak napja Bécsben*). („Isten csodája, hogy még áll hazánk” – visszhangzik Petőfi Sándor kiáltása.) Amint a lehetetlenséget leküzdő túlélés csodájával kecsegtet a nagyváradi Gittai István is (*Trianoni kísértés*): „Mint akin eret vágtak, / mint aki ködben aludt – / eszmélek falfehéren, / ó, én láb, kéz, fej, vér / nélküli torzó! / Csoda, hogy vagyok – / mondják, s ámulnak / genetikailag, / amint újránövésztem / kitépott részeimet: / hajamat, fogamat, / körmömet, pulzusomat. / Miként farkát a gyík.” S amint a kárpátaljai Tárczy Andor is így erősíti hitünket (*Ungnak és Tiszának*): „Ungnak és Tiszának / Örök a járása, / Mint konok szívünknek / Szilaj lobogása, / Szilaj sodorása / Ungnak és Tiszának, / Örzői vagyunk még / Ezeréves lángnak.” Mert „Trianon szédületében” is: „Szívemig mar a vérző gondolat: / egy nemzet nincs megalázva azzal, / hogy legyőzték... / Nem a vesztés a bukás, / hanem a lemondás...” (Tamás Menyhért: *Versailles – 1*). Miközben „Isten se tudja megvagyunk-e még” (Kovács András Ferenc: *Erdélyi töredék*), és „a bösz nagy semmiség / sem jegyzi, hogy még vagyunk” (Farkas Árpád: *Jómadárdal*). „Anyánk megtördelt szavával / álmunkban is félünk szólani...” (Ferenczes István: *Beszéd a hazainduló Julianus baráthoz*); „beleégett a génjeinkbe / a hontalanság” (Füzesi Magda: *Zárszámadás*); „Pirulni kényszerül, ki házára gondol. / Csak a keserves pusztá. / És az abba kiáltott szó. / A feldarabolt. / A Trianon-szelet” (Bágyoni Szabó István: *Egy XXI. századi költőtáborhoz – Árkossy István Ady-vers illusztrációjára*); „Nemzet Európa szívében / ki száz éve

fekszel temetetlen / feldarabolt testeddel / évszázada vérzel szüntelen”; „ki Európát védted századokon át / vad tatárok és oszmánok áradata elől / még ma is zúgnak a harangok délben / bár hangjuk már nem kondít lelkiismeretet” (Konrad Sutarski: *Trianon*). De mégis elháríthatatlan „a proféták, a pátriárkák nyelvén” szólás (Hegedűs Imre János) készítése, „vérzetten is vallani: / e hazátlan haza a Hazám!” (Tamás Menyhért: *Nincs valahol*). Különleges, sajátos magyar sorsparadoxon, egzisztenciális aporia ez: létbizonytalanság egyfelől, ragaszkodó hűség a szülőföldre másfelől. *Köt a rög* (a szívben hordozott „igaz magyarság”) – definiálta már Ady-émlékversében Reményik Sándor is, s *Eredj, ha tudsz!* című ikonikus intellem-poémájában, hogy: „Eredj, ha hittelen / Hiszed: a hontalanság odakünn / Nem keserűbb, mint idebenn.” („A kisebbség máig eleven kérdését, a »menni vagy maradni?« emésztő gondját és a ma is érvényes »súly alatt a pálma« létszimbólumát fogalmazták meg, maradandóan, sajnos, Reményik Sándor költeményei” – taglalja Márkus Béla.)

A széttépett, „felnégyelt” nemzet, a „düledék”, „vergődő” haza, a leszakított „maréknyi”, „tenyérnyi”, „töredék hazácskák” kínozása, az idegen hatalmak által elrabolt szülőföldön a hazátlanság, a hontalanság rémével (s a „belénk metszett országhatárok” átkával [Fodor Géza: *Ily ránk vert sorssal – Csoóri Sándornak*]) viaskodó kitaszítottság érzete ez – egy őshonos nép, nemzeti közösség idegenné és számkivetetté alázása a saját ősi szülőföldjén, szülőhonzában: „Fekete tájban jár az éjszaka, / hazátlanok közt hontalan vagyok” (Füzesi Magda: *Más-kor*); „Mi lettünk a jöttment / ázsiai horda / idegenek vagyunk / édes otthonunkban // acsarognak reánk / újbandita látrok / [...] Nyelvünket kitépnék / elnémitánának” (Ferenczes István: *Felirat az égi táblánál szolgáló Gróf Széchenyi Istvánhoz*); „elvesztettük szülőföldünket, / elveszik szülőhelyünk nevét. / bürokraták turkálnak a paragrafusok között / (hivatalosan nem használhatjuk őket, / olyan nincs, hogy Újvidék, csak Novi Sad)” (Fenyvesi Ottó: *[trianon]*); „A bölcső emléke mind halványabb, / a közös múlt itt-ott megfakul – / hogy hívták apádat, anyádat, / feledni kell irgalmatlanul... // Torzul a szó, az ejtés hibázik, / romlik az édes anyanyelv – / [...] Lassan száz éve történt, mi történt,

/ jöttek kegyetlen kényszerek – / fejet hajtottunk, könnyezve az önkényt, / a sohasem gyógyuló sebet. // Hallani vén Muravidéken, / csendes esti harang szavát: / volt egyszer itt egy törékeny Éden, / s széttiporta brutális láb” (Péntek Imre: *Trianoni anzix Pannóniából*); „Az unokák, amikor jeles ünnepeken / körben állnak a nagyszülők / udvarán – / nem értik egymást. / Az unokák a nagyszülőket sem értik. / »Gyöngyöm, virágom!« / Az unokák nem értik, / mi az a »gyöngyöm« s / mi az a »virágom«. / Az unokák más nyelvű tájról jöttek / a nagyszülők udvarába, / [...] Az unokák nem tanulják meg a / varázsigéket, / és elfelejtik a világot” (Gyurcsó István: *Népvándorlás kora*); „Sokunkat hazánk elhagyott, / S vendégünk csak a Duna – / Miránk már vár a Tien-san, / A kihalt népek rezervátuma” (S. Benedek András: *Barbárok – Új hódítókra várva*); „Atyánk, mirajtunk minden pillanatban / a pusztulás fogsora összezsattan” (Szócs Géza: *Esti ima*). Az Illyés Gyula által „már-már *apartheid* sors”-nak nevezett kiszolgáltatottságra kárhoztatva. Szenvedésre az „elveszett haza darabjai” és az „akasztófa-szilánkok” között (ahogy Csoóri Sándor versében [*Csontok és szögek – Trianon nyolcvanadik évfordulójára*]). Mert folytonosan él velünk a „hétköznapi Trianon”: „Úgy is, mint a magyar identitás része – de úgy is, mint a lelki nemzetvesztés folyamatosan fenyegető lehetősége és rémképe” (Toót-Holló Tamás). Árpád népe országának „igéző szépségét” megirigyelték, szemet vetettek rá más népek, „belemartak / ebbe a szépségbe, / letépték mohón maguknak / fenséges részeit, / ami maradt, / valami csoda folytán / maradhatott, / a szelet kenyér / formájú és nagyságú ország”; az elszakítottak pedig „kiirtható idegenekké” lettek saját szülőföldjükön, szülőhazájukban „a szétszórás után” (Nagy Zoltán Mihály: *Fogyó fényben*). Így aztán a még a nagy kerek dél-alföldi, délvidéki kék ég alatt sem a tágasságot átélő, hanem ellenkezőleg, az örökös felőrlődést és a kifosztott, „megkopott tájat” (Bata János) sirató lelkiállapot –: a végeérhetetlen roncsolódás tünete és lényege tehát mind. „Nagy romlás” – „nagy omlás” (Sütő András szóképeivel). „Darabokra tépett táj” (Böszörményi Zoltán versében). Kitéve az idegen hatalmi erőszaknak, a megsemmisítő, népirtó, agresszív asszimilációnak – amelynek könyörtelenségét Kovács István látleletében

a nominális, elliptikus szó- és kihagyásos (fél) mondat szerkezetek metszön tényrögzítő és végzetkonstatáló lakonikussága, keményen koppnó rövid sorozata nyomatékosan és szívszorítón érzékelteti: „Előbb a regölést / aztán a regét // Előbb a földet / aztán az otthont // Előbb az iskolát / aztán a nyelvet // Előbb a fejfát / aztán a hitet // Előbb a jövőt / aztán a múltat // és / mindezt / egyszerre / jelen időben” (*Beolvasztás*). Délvidéki hangszerelésben pedig fájón kíméletlen infinitívusok keretezik a hasonló helyzetjelentés fátumsugalló megállapításait: „Egész falvakat, / vagy csak / a falakat lerombolni. / Népeket nyíltan / eltörölni, / másokat / nyelvüktől apránként / megfosztva / beolvasztani” (Bata János: *Cinizmusok – a ki-sebbségéért*).

*

Lidércnyomás és lázadó indulat; a kiszolgáltatottság mélysége és az anyaföldhöz ragaszkodó hűség magasrendű ethosza; a sorsverésben is a kitartás és a felemelő emberség értékörző példamutatása: elkerülhetetlen létélmények és gondtapasztalások ezek – a kényszeres ellentétek és választak közötti vergődés, háborgás, esélykeresés legfelkavaróbb dimenzióiban. Kiélesedve a végzetes sorsdilemmák özönében. Grandiózus jeremiád-poémájában, fátumos intonációjú missziói zsoltárkölteményében (*Psalmus Hungaricus*) Dsida Jenő is így tépődik: „Vallom, hogy minden fegyver jogtalan, / a szelíd Isten könnyezett s úgy tanította ezt, / ám annak a kezében, kit fegyver szorongat, / a fegyver megdicsőül és ragyogni kezd. / Ezért nem is hányódom már magamban, / vallom, hogy igazam nincs / és mégis igazam van”. Vagy később Ratkó József – ekképpen öntve ki szarkasztikus keserűségét: „Ma azt gondoltam, kellene / fegyver nekünk is, szelídeknek. / Fegyvereket ölnék vele, / hisz akik nem ölnek, megöletnek” (*Fegyvertelenül*).

A magyarpusztító történelem kegyetlenségét – amelyből csak Kosztolányi panaszdala („Oly mélyre estünk, hogy nem hullhatunk már, / nincs is magas és nincs számunkra mély. / Anyánk nyelvén sikoltunk a világhoz, / mi lesz szívünkkel és mi lesz szavunkkal, / ha jó az éj?” – *Magyar költők sikolya Európa költőihöz 1919-ben*), Áprily Lajos kesergő éneke („rabsors ma sorsunk [...]”

egy legázolt néphez tartozom” – *A legyőzöttek strófája*) vagy Székely János végtelenül rezignált, öntépőn szarkasztikus siráma („Az anyákat, Heródes, az anyákat! / Az anyákat kell felkoncolnotok! / Míg anyák vannak széles e világon, / A fiakat hiába gyilkolod” – *Anyák*) is hátborzongató ízelítőt nyújt – azonban kevesen ismerik fel a nagyvilágban. Közöny és folytatólagos genocídium, etnocídium az osztályrészünk (Dsidával szólva: „aki nem volt még magyar, / nem tudja, mi a fájdalom!”), s a vigasz a krisztológiai sorsazonosításban és a szoteriológiai, eszkatológiai üdvreménységben rejlik. A „magyarokat kiirtották / a nagyhatalmak és kishatalmak, / [...] elvitt minket a háború, / az árulás, a drágulás / a dögvész / s a születés- / szabályozás, / a folytonos hadviselés / önmagunk ellen / s a zuhanás át / a történelmen, / szebben mondva: szabadesés; / vagy még szebben: mélyrepülés”; „így nézett ki a nemzethalál. / Bevégeztetett. / És lámcsak, mégis: / új esélyt mérlegelhetünk, / új esélyeket. / Ránk néz a jövő, fölteszi / szemüvegét, a tényeket. // Fölfordulás, föltámadás / és számvetés és számadás: // a föltámasztottak száma / úgy tíz-tizenöt millió / s ha nem túl nagy is, de mégis / van ismét olyan ország / ahol az adjonistent / magyarul viszonzózzák” – igyekszik még e világi feltámadásban is bizakodni a költő (Szócs Géza: *Ez már a feltámadás*), „a nemzeti szívszélhűdés” állapotában is. Hogy a rombolást mégis az építő újjáteremtés győzheti le, s a tönkrevetőket a helyrehozók követhetik: „Ezt a földet, ezt a megviselt országot / akárhány idegen talp tapossa is / akárhány idegen mancs tépázza is / dobálják akárhány halottal / ismét a kutakat tele / ha lehetetlen lesz is megint a források / fölé hajlodon, mert a vízből / *nem a te arcod néz vissza rád* – és az ekével felforgatott temetők / és a lovasszobrok melléig érő tűzvész – / így is, úgy is / elkotródnak az országrontók / és akkor megint az országépítők / akkor megint ez a szívós emberfajta / ezek az emberek, akik itt a Szamos mellett is / olyan hosszú ideje / de milyen hosszú ideje / ezek!” (Szócs Géza: *Kérdések a XXVI. század költőihöz*). Feltámadás, megmaradás, reményétápláló kegyelmi lélekerősítés, paraklétikus vigasztalódás: továbbra is ezek a szüntelenül, váltig áhított eszmények, kapaszkodók („hazátlanoknak hazát” [Bence Lajos: *Fohász*], hogy „ne

kéne nyelvünk / féltünkben lenyelnünk / s önnön szégyenünkre” [Kányádi Sándor: *Halottak napja Bécsben*], remélve – a határok minden oldalán): „hogy alku tárgya soha nem lehet / az Isten, nemzet, ember és a lélek” (Gál Éva Emese: *Márton Áron üzenete*); „Elek apó nyelvén nem lesz kinek mesélj / felnőni még könnyű – megmaradni nehéz” (Oláh András: *halálad után tizenöt évvel*); „Egyszer húztak itt egy vonalat / a folyóra. Mégis megmaradt” (Mezey Katalin: *Két part*); „nekünk Trianonunk van, / nem elég csak feltámadni, / nekünk eleven kenyeret kell sütni, / és kinyerni belőle a búzát, / hogy az földet teremtsen / maga köré, körénk! / Hát hogyan lehetne ezt már visszateremteni, / a kenyérből a földet? / Mégis meg kell próbálni!” (Viola Szandra: *Trianon*); „nekem // itt és most // megkülönböztetett vérű / magyarnak / lenni / és / a hitben / megmaradni // feladatom” (Szügyi Zoltán: *Háború ugat a falak mögött*); „Isten! Segítsd e népet, e szanaszét vert, szanaszét szórt, / szanaszét irdalt nemzetet [...] Szent- / -Magyarországért, a Szabad Magyarországért, Világ- / -Szabadságért” (Sarusi Mihály: *Hun fohász*); „S ha elfognak majd a földi határok, / Csak a kegyelem, csupán az marad” (Lőrincz P. Gabriella: *Kegyelem*). Mert a „mi igazságunk: a mi erőnk” – hirdette prófétai méltósággal, *Kiáltó* szóval már Kós Károly is 1921-ben, s ez „minden felelős gondolkodóban visszhangra talált” (Szokolczay Lajos); Tamási Áron pedig 1940-ben (akinek – Ablonczy László kifejezésével – akkori művei „mélyéről is a feltámadás prófécijája harsonáz”), amikor Észak-Erdély és a Székelyföld – mint négy év múlva kiderült, sajnos csak időlegesen – visszatért Magyarországhoz, így nyilatkozott az íróbarát Cs. Szabó Lászlónak, a budapesti Magyar Rádió munkatársának a mikrofonja előtt: senkinek nem lesz rossz dolga „a magyar impérium” alatt, „hiszen az igazságot is meg lehet szokni”. Az erkölcsi és isteni jóvátételben bizakodik napjainkban a bihari Pataki István is – Tökés Lászlónak ajánlott, *sírám helyett* című versében: „szétvert darabolt / jutalmul dobta Trianont / csonkolónak sosem fáj a csonk / mely szétdobálva is összeforr / bitorló nem ülhet felette tort / bénítani sem lehet / a test kivetí a lélekidegert / felkel és jár / épül és gyógyul / mert szabad lelkében / maga Isten trónol”. Azonban addig (Király Zoltán szellemes-groteszk helyzet-

verse szerint): „román zászló a Ferenc József Tudományegyetemen. / Farkas utcai templom a Kogalniceanu utcában. / román színház a Bocskay téren / a várost megölni nem kell / fél-netek jó lesz. / ellenzem” (*Fohász. Kétezerhat.*). S a választalan, gyötrő kérdések áradása is folytatódik („Ki tisztítja ki sebeit a százéves múltnak? / Sok millió magyar hang feszíti húrját a búnak” – Lajtos Nóra: *A Cappella Hungaria*; „Ki siratja az ellopott hazát?” – Fátyol Zoltán: *Ki siratja?*).

*

Azonban mindennek dacára „a lélek nem felejthet. Ha egy nép édes hazájának jelentős részét veszíti el, ha testvéreitől szakítják el erőnek erejével, az a nép sem feledhet, ameddig csak létezik” (Vasy Géza). „Trianon mint élő seb” éget máig is (Szakolczay Lajos). „Trianon – Mohács óta – a legfájóbb sebet ejtette a magyar nemzet testén” (Pomogáts Béla). („Feledni oly nehéz, hogy volt hazánk” – Juhász Gyula: *Testamentom*. És napjainkban is kérdés: „van-e még országa, / nekünk, magyaroknak?”; mert sok egykori magyar tájon: „Magyarul már nem beszélnek” – „és visszaálmodom a templomot / és a magyar iskolát” – Lezsák Sándor: *Balladai félhomály*). S e magyar nemzetközösség körömszakadtáig hozzákapaszkodik az összetartozás, a nemzeti egység tartozás érzetéhez és szellemi imperatívuszához. Makkai Sándor régi megállapításai szerint is – az egymástól országhatárokkal elvágott nemzetestrészek nem szabad, hogy a magyar lélek szétesését jelenítsék meg, s „külön-külön elégtelen, félszeg, egymásra nézve is idegenül vegetáló, halódó szellemi torzok siralmas törpecsaládjává” silányodjanak; „Nem nyugodhatunk abba bele soha, hogy az összetört nagy tükör üvegcserepei más napot sugározzanak vissza, s hogy a nemzet Génuszának arcát akármelyik is torzképben tükrözze. Minden nehézség dacára, *innen és túl*, azon kell fáradozzunk, hogy szellemi egységünk épen maradjon, s ha új vonások tűnnek fel benne, az ne idegenséget és elszakadást, hanem gazdagodást jelentsen mindenik rész számára”. S az „égbemenekvő” „haza a magasban” illyési ideálképzete azt is tanítja, hogy a „mozaik-nemzet” regionális színei nem mosódhatnak el; egyetemesség és európaiság csak

ezen az értéken keresztül érvényesülhet. – S az eleven emlékezetkultúra fenntartásához járulnak hatékonyan hozzá a centenáriumi 2020-as emlékév Trianonhoz kapcsolódó s ennek az (ön)tudatosító törekvésnek a jegyében készült irodalmi kiadványai is – a leginkább reprezentatívak közül csak néhányat említve: *Trianon 100* összefoglaló címmel a Kosztolányi-féle *Vérző Magyarország* új kiadása, együtt a Gyurgyák János szerkesztette *Emlékező Magyarország* két monumentális kötetével (Bp., Osiris Kiadó, Petőfi Irodalmi Múzeum); antológiák: *Mégis élünk – Trianon 100* (szerk. Mezey Katalin, Bp., Orpheusz Kiadó, 2021); *Harangokkal írt évszázad – 1920–2020* (szerk. Jánosi Zoltán, Bp., Magyar Napló Kiadó, 2020); *Köszörű-időben. Itthonról – Otthonig. Egy nemzetként – két hazában. 1920–2020. Sorsantológia* (szerk. Boros Erika, Bp., Magyar Napló Kiadó, 2020); „*A felnégyelt Haza...*” – *100 év versei Trianontól napjainkig – 1920–2020 – Kárpátaljai költők antológiája* (szerk. Dupka György, Ungvár–Bp., Intermix Kiadó, 2021); *Mert nem lehet feledni...* – *Trianon füveskönyve* (szerk. Praznovszky Mihály, Szeged, Lazi Könyvkiadó, 2020); *Trianon évszázada – Hogyan tovább?* (szerk. Bereczky-Veress Báborka, Székely Hornyák Gyöngyi, Stockholm, Erdélyi Könyv Egylet, 2019); *Amiért a harang szól – Száz éve szétszaggatottan* (szerk. Daruszögi H. Imre, Mezőkövesd, Hajdu–Vinpress Kiadó, 2020); *A Nation Dismembered – The 1920 Treaty of Trianon in Hungarian Poetry* („A szétszaggatott ország – Az 1920-as trianoni békediktátum a magyar költészetben” – szerk. Bertha Csilla, Kodolányi Gyula, Bp., Hungarian Review Kiadó, 2019); folyóiratok: köztük az Irodalmi Magazin 1920–2020 (2020/2.), az Irodalmi Jelen *Trianon 1920–2020* (2020. június), az *Aracs Trianon – 100* (2020/2.), a *Muravidék* 33–34. (2020), a *Trianoni Szemle Emlékkönyv 2020* című tematikus és emlékszámai. A költő, próza- és esszéíró Pósa Zoltán pedig egy sok műfajú egész könyvet adott közre *Trianon* címmel (Bp., Coldwell Art, 2020), a vesztéseket siratva („Elcsonkolt végtagok iszonyú fájdalma, / Erdély, Kárpátalja, Felvidék hiánya, / Palicsi tófürdő, Kismarton és Bácska”), egyszerűen az esélykeresés érzelmeit táplálva. És sorolhatók a továbbiak közül: Kocsis István: *Trianon – avagy passiójáték a XX. században* (Bp., Nap-

kút Kiadó, 2020); Tamás Menyhért: *Trianon széldületében* (Bp., Nap Kiadó, 2020); Mihályi Molnár László: *Száz év halál... – hazát hív a harangszó* (Felvidék – Szepsi, 2020); Gáspár Ferenc: *Trianon fiai* (Bp., Coldwell Art, 2020); Lakner Lajos: „Nézz ránk, Ady Endre!” – *Trianon és Debrecen* (Debrecen, Déri Múzeum, 2021); Medvigy Endre: *Népiség, Erdély, Trianon* (Bp., Időjel Kiadó, 2021); Ozsváth Sándor: *Trianon árnyai – Hét hazában* (Debrecen, Uropath Kiadó, 2020); Szíki Károly: *Trianon – Halálbéke* (Eger, 2020); Konrad Sutarski: *Trianon 100 éve, gyógyul-e már Európa nyílt sebe?* (Bp., Trianon Kutatóintézet, 2020).

A szakadatlan főveszedelem nyilvánvalóan: a szétszóródás. Trianon előtt és után is. „Még ki sem tört az első világháború, még rémálomnak tűnt a szétszóródás, szétdarabolás trianoni sorscsapása”, Ady („de profundis”) már „végelszámolást végez” (Cs. Varga István) – a „szétszóródás előtt”: „még a Templomot se építettük föl”. Kétségbeesetten kondítja a vészharangot, a létezés kollektív religiózus és vitális szentségét féltve (hiszen már Erdélyi János állította, hogy „nemzetiségünk valaha mélyen egybe volt forrva a vallással”, és Szerb Antal, hogy „kereszténynek lenni és magyarnak lenni csaknem ezer éven át teljesen egyet jelentett”, Mécs László, hogy „[e]gy legyen a magyar s egy a keresztény”, meg Czine Mihály, hogy „kereszténység és magyarság – a katolikusok kereszténynek, a protestánsok kereszténynek mondják magukat – már több mint ezer esztendeje szinte teljesen egyet jelent”) – azaz a templomot sorsszerűen a keresztény magyar kultúra talpkövének s a spirituális, erkölcsi nemzetegység és a közösségi önazonosság szimbolikus szentélyének kell tekintenünk. S ha ennek a szakrális létezési feltételnek a teljes értékű megalkotása, felboltozása nem sikerül: „Hát népét Hadúr is szétszórja.” És feltartóztatatlanná válik az elszórványosodás kint és bent, mind a nagyvilágban, mind a kárpáti szülőházában (Kányádival [*Halottak napja Bécsben*] szólva „Küküllő-angara / maros-mississippi”, „szabófalvától san franciscóig”, a délvidéki Jung Károllyal pedig [*Kései bűnbánat*], hogy: „Ahogy szétnézek árva szülőföldemen, / [...] Elhagyván sokan honfitársainkat, / Szerteszóratunk mi is lassan, / Akár a próféta népe a világban. / Szerteszóratunk, ámde a szülőföldünkön”). A drámai sorshelyzet súlyos-

ságának megítélésében tehát a leghelyesebb azokra hagyatkoznunk, akiknek igazát a gondolati érzékenység, a kollektív önismereti mélység, a legtágasabb szemléleti horizont, a látomásos távlat és a morális tisztaság szavatolja: író, művész, bölcselő, gondolkodó szellemóriásainkra. Köztük Németh Lászlóra, aki 1933-as *Debreceni kátéjában* – Ady szavaival is – így figyelmeztett: „Tetveinktől ellepetten, elgyengülve várjuk, hogy mit kezd velünk a más népek sorsa. Valamilyik nagy nép gyarmatbirtokába olvadunk be? Szomszédaink darabolnak fel, hogy egységüket védjék? Vagy egy internacionalista néptestvériségnek leszünk osztjájai? Mindegy. »Korszakok tűzdühe nem edzett, s fölolvaszt a világ kohója, s elveszünk, mert elvesztettük magunkat.«” Vagy Illyés Gyulára, aki *Üdvösség vagy halál* című versében Németh László előtt tisztelegve és szintén Adyra utalva élezte ki lét és nemlét vagylagosságának költői axiómáját: „Vagy fölépítjük mi is azt a Templomot, / vagy népét Hadúr is szétszórja”. És az „Ady Endre emlékének” alcímmel dedikált versében (*Szétszóródás után*) Mécs László ugyancsak kifeszíti a lét-dichotómia végleteit: „Hadúr engedte: szétszóródott népe...” – de mi feladhatatlanul: „élni akarunk!” S ezt az életakaratot nem törheti meg a szellemi szétszóródás és közömbösség, mert akkor, „kohéziós öntudat” híján, végképp és menthetetlenül: „elvész a magyar” (Albert Gábor: *Szétszóratás után*).

Az Ady-kultusz egyébként már azzal is hamar kezdetét vette, hogy a költő és a századelőn a *Holnap*-antológiák köré gyülekező írócsoport városában, Nagyváradon („Várad: hol Ady Endre arca / Ragyogott éjszakák homályán” – amint ezt *Várad* című emblematikus költeményében Juhász Gyula megörökítette), a „Pece-parti” vagy „Körös-parti Párizsban” tehát (amiként *Emlékkönyvében* Tabéry Géza is aposztrofálja a várost) a nagy példakép halála, temetése után néhány héttel, rögtön 1919 februárjában Ady Endre Társaságot alapítottak. S megindult a váradi pályatársak tisztelgő verseinek áradata is: „Ki volt?... Bronzbőrű, szép kesely, / borús, pogány, poétafej, / korhely Apolló, bús, duhaj, / fején dús, hollótollú haj. / Párizsban is lovas nomád, / ki göggel rúgott odább, / barbár napisten, hun kobold, / halál és csók heroldja volt, / ki míg élt, holtan bujdosott, / s ma már halálon túl

se holt” (Emőd Tamás: *Itt nyugszik...*); „Kunfajta, nagy szemű legény volt, / Szavában Kálvin lelke ég. / Mindszent falut, a bölcsőhelyét / A pocsolás Ér önti el. / A hepehupás vén Szilágyban / Szegény diák tanyára lel. / [...] A vér és arany víg városában / Reménye, álma holnapi. / A bús és nagyszerű Sötétnek / Nekivág az új Messiás. / Fut a nagy, szent Holnap elébe. / Sírása az életsírás. / [...] Pogány titkokkal teli szívéen / Egy csúf rontás ül: magyar átok. / [...] Föl-földobott kő lett belőle / És Páris lett a Bakonya, / De szívéen megőrizte Léda / S a másik tiszta asszonya. / [...] Holt prófétánk, új Messiásunk, / Te műved lesz a szépnek műve / Emléked rátalál örökké / Sok tiszta, új lélekre, hűre” (Gara Ákos: *Az Értől az Óceánig – Ady-reminiscenciák*). Nem véletlenül tárgyalja külön címszó alatt az *Ady-kultuszt* Osvát Kálmán (a *Nyugat*-szerkesztő Osvát Ernő öccse) 1928-ban Nagyváradon megjelent *Erdélyi Lexikona* is már. Mert kisebbségi sorban – a felvidéki magyar irodalom és kultúra száz évét áttekintő Fónod Zoltán könyvének címével: *Szétszóródás után* – különösképpen döntő lelki, szellemi létkérdés a „kohéziós öntudat” fenntartása, a legszentebb hagyományok folytonos újjáelevenítésével. És általában az Ady remélte mégis-túlélés esélyének megteremtése – annyi pusztulásban és egzisztenciális szorongásban is. A sajátos, magyar önsorsigazítás és világrend-helyreállító forradalmiság távlata; az idegen nagyhatalmi érdekkényszerek ellenében is. Ahogy Ady magát – Fülep Lajosnak megvallva – „ennek a nyomorult népnek a riasztójaként”, „utolsó élő magyarként” érezve a hiteles magyar megújulásért és igaz forradalomért esedezett. Ahogy Szabó Dezső híres regénye, az 1919-es *Az elsodort falu* a magyar nép vitális feltámadásáért kiáltott. Ahogy a század összes alávetettsége, kiszolgáltatottsága, szétszaggatottsága közepette a legjobbak mindegyre az önálló, független, autentikus saját magyar („harmadik”) utat hirdették; és ez az eszme fűtötte (*Az Isten szörnyetege* című kongeniális Ady-monográfiát szerző, a mind a nyilasok, mind a kommunisták börtöneit megjáró, majd 1947-ben emigrációba száműzött Vatai László szerint is) a „világ csodája” 1956-os szabadságharcot: tökéletes módon élt még ekkor „a magyar jelleg, jellem, lélek és alkat”, s „csodálatos szépen ragyogott föl az örök magyarság”. És jelképes, ahogyan az

egykori holnapos költő- és bajtárs Dutka Ákos '56-ban azonnal a „Mit ér az ember, ha magyar?” sorskérdését demonstráló Adyt, a váteszt képviselve és visszhangozva lelkesül és lelkesít: „Ady kérdezte sorsa éjjelén: / Lehet-e az ember ember és magyar? / Feleltek ti bátor, szent fiúk / Lássuk: A világ most velünk mit akar? / Vagyunk egy szálig elszánt emberek, / Kiket tiporni tovább nem lehet. / [...] S a barikádok hunyó szent sugarainál / Adynak kiáltunk szabadon ma már, / Mit az ég falára vérel írtatok: / Emberek vagyunk, újra magyarok” (*Ember és magyar*).

„Látok én csillagra akasztva egy elárvult ostort. Nekem Ady Endre ostora *tetszik*” – nyilatkozta ki később Nagy László (*A föltámadás szomorúsága*). Majd a nemzeti széthullás veszedelemét a „szivárgás” lírai metaforájával sugalló erdélyi Farkas Árpád (*Ostorzúgásban ének*) áhította: „Nem kell már lant, se cimbalom, / tornázó vágyaknak tora, / csak Ady Endre ostora, / csak Ady Endre ostora!” A foggal-körömmel – s az invenciózus (mert a régi tradíciót és a valóban még csak eljövendőt egyszerre oltalmazni kívánó) „holnapvédelem” szóösszetétel eszközével – hadakozó Gittai István a hetvenes évek legendás nagyváradai Ady-körében felolvasta a nagy klasszikushoz fohászkozó költeményét, amelyből a cenzúra azonnal kitiltotta a „verés” szót: „ha csapdát és vermet lopnak eléd / és ünnepelned kell a verést / ha becsapnak és jégre visznek / szemfényvesztő papjai a rendnek / te szólj úgy miként azt lehet / licitáld felül merszedet / süsd bélyegződ ahol éred / bús győzelmes vereséged / az életért igenis lehetsz / réme szörnye vakmerője / a holnapvédelemnek” (*Holnapvédelem*). S napjainkban már úgy látja a költő: „Foszlik ostorod Ady Endre” (*Költői triptichon*).

Így aztán természetes, hogy a történelmi szenvedés és abszurditás minden rétegét felkavarja a geográfiai és historikus végzetfogalom: a hely és a fátum nevééről tanúskodó: Trianon. Sütő András gyakran használt szavával: a Trianon-szindróma. Vele a kiszolgáltatottságot megszüntetni kívánó összmagyar nemzeti önrendelkezés esélyéről szóló sorsbeszéd. S az arról a bizalomról is árulkodó, lappangó remény, amelyet Babits Mihály így definiált (*Az írástudók árulása*, 1928): „az Igazság maga sem kívánhat itt egyebet, mint fölemelését ennek a boldogtalan népnek, mely-

nek oly fájdalmasan *igaza van*.” S joga az eszmei igazságtételhez és lelkületi igazságszolgáltatáshoz, ahhoz, hogy magyarság és igazság metafizikai egybefonódása szerint – ahogyan szintén Babits vallotta *Áldás a magyarra* című 1938-as költeményében –: „Lám, igaz jószágunk visszatér kezünkre, / bár a világ minden fegyvere őrizze. / Mert erős a fegyver és nagy hatalmasság, / de leghatalmasabb mégis az igazság.” Igazságtudat és hitteljesség: abszolút vezérelvekként szolgáltak a húszas-harmincas évek átható közérzetében; a közköltészetté lényegülő lírai alkotások rengetegében és legismertebbé vált darabjaiban is: „Míg áll a Kárpát büszke gránitorma / s fiút fogannak rab magyar anyák / tekintsetek az örök csillagokra / s daloljátok a Kárpátok dalát” (Dutka Ákos: *A Kárpátok dala*); „Nem kell nekünk a más folyója, / Nem kell nekünk a mások bérce, / Csak magyar hegy és magyar róna, / Ahogy az Isten rég kimérte. / Nem kell nekünk idegen égbolt, / Egy porszeme sem a világnak, / Csak az kell, ami a miénk volt... / Igazságot Magyarországnak!” (Falu Tamás: *Magyar visszhang*); „Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában, / Hiszek egy isteni örök igazságban, / Hiszek Magyarország feltámadásában. // [...] Mert a hit az erő! Mert aki hisz, győzött! / Mert az minden halál és kárhozat fölött / Az élet urával szövetséget kötött” (Papp-Váry Eleménné Sziklay Szeréna: *Hitvallás*). A transzcendens bizonyosság feltétlen győzelmében kell tehát hinnünk minden e világi hatalmi erőszak ellenében. A pátosz és az elokvencia tónusaiban kifejeződve is. De hihetünk a trianoni sorstratégia megítélésének érdek fölötti tisztaságában és méltányosságában, vagyis az igazságtalanság elvi belátásában a szellemi fölénynek abból a pozíciójából is, ahonnan napjainkban például Szőcs Géza szójátékosan humoros, karikatúraszerű geg- vagy bökverse szól: „Libát vettem Libanonban / haj, haj, haj. / El is lopták Trianonban / baj, baj, baj. / Non, non, non. / Liba / non / non / non” (*A liba*) – azt az ötletet kiaknázva, amellyel érdekes módon vág egybe a kárpátaljai (s monográfusa, Papp Endre szerint mezővári lakhelyétől „elkért”, felvett előnévvel is „a védelmet és a helytállást” sugalmazó) – és állapotunkat „totális” és „permanens Trianonnak” nevező, a „magyarság önvédelmi reflexeit” Jánosi Zoltán szerint pedig folyvást „Trianon oppozíciójában” erősítő –

Vári Fábrián László felidézett gyerekkori emléke a „franciául kimondott tagadás” háromszorosságának kihallásával a földrajzi szóból. („Mint durva kavicsot, úgy forgattam a számban Trianon nevét, mert az én kezdetleges, gyermeki etimológiám háromszorosan is felfedezte benne a franciául kimondott tagadást” – vallja.) – De Lázár Balázs egészen új Szőcs Géza-parafraízisa (vagy -reminiszcenciája) is kiváltképpen ötletes és szarkasztikus: „ira ton ton ton / sziva rom rom rom // ita lom lom lom / kiha gyom gyom gyom // tria non non non / vita tom tom tom // mi a gond gond gond / hiba pont pont pont” (*Tri a non*). És Lakatos Mihály is a helynév szójátékos transzformációjával csiholja vádját és reményét: „Ó, trauma volt persze Trianon, / fájó, méltatlan s oly ostoba. / Maga a genius loci üzente (lásd »tri« és »non«): / válasz csak egy lehet: nem, nem, soha! / [...] A három »nem« lehet végképp a múlté, / ha miénk a jövő – az időtelen. / A három »nem« mától három igen legyen, / de lehet négy-öt, hat is akár. / A lényeg: mindegyiket egy-egy gyermeked / s magyarul hordozza ajakán” (*Trianon 100.*). A történelmi intelligencia a keserűségben is megtermi tehát a parodisztikus-kifigurázó szöviccekből összerakódó (groteszk, frivol, akasztófahumoros) stílusjátékokat – az elviselhetetlennek érzett sorshelyzet fölé emelkedő bizakodást s a túlélés esélyét erősítő nyelv művészeti alkotásokat. Így halmozza a képzettársításos ironiarétegeket egymásra Kenéz Ferenc is: „Szép város Kolozsvár brummtatta brummtatta / Majd ott lakunk a Szamosnál brummtatta brummtatta / Hol minden piros-fehérvöldben jár brummtatta brummtatta / [...] Szép város Kolozsvár brummtatta brummtatta / Majd ott lakunk a Szamosnál brummtatta brummtatta / Hol minden piros-sárga-kékben jár brummtatta brummtatta” (*Szabadnak lenni mit jelent? – Kolozsvár-oratórium*).

Miközben – s itt is Kenéz Ferenc szállóigéjét idézhetjük XYZ című poémájából: „miközben élni próbálunk, / ha tudni nem lehet, / miközben tudni próbálunk, / ha élni nem lehet”. Vagy Ferenczes Istvánt: „sem élni sem halni nem lehet” (*A diktatúra közhelyei*). Mint előtte Szilágyi Domokosnál: „nem tanácsos élni / nem tanácsos meghalni” (*Halál árnyéka – Rekviem*). Mindegyre kísértenek a végzetes nemzethalál és honvesztés modern látomásai. Ady jajongó, tragikus jós-

lata: „Úgy elfogy a magyar, / Mintha nem lett volna” (*Ülj törvényt, Werbőczy*); vagy Trianon után a felvidéki Győry Dezsőé: „álmot látok: a népem sorsa / nem nagy temetés – sorvadás” (*Ha egyszer elfogyunk*). S ahogy Tompa Mihálynál a tizenkilencedik századi leveretések közül száll fel a sóhaj: „pusztulunk, veszünk, / Mint oldott kéve, széthull nemzetünk” (*A gólyához*) – úgy a második világháborús veszteségek összegzése is ez: „Valahol szörnyű vihar lehetett... / S a viharban egy nemzet elveszett” (Wass Albert: *Záróvers*). S a XXI. század eleji fanyar életérzésben: „Hej te tudtad, / Ady Bandi, / hogy fogunk mi / megcsonkulni! // Csonkaország / csonkalélek, / csonkanemzet / sosem éled. / [...] Csonkatornyon / csonkafészek, / csonkamadár, / csonkaének. / [...] Csonkaország, / csonkalélek, / csonkanemzet / mikor éledsz?!” (Pataki István: *Ady Bandival a Csonkabálon*).

Mert az omlás, a sorvadás (az etnikai felmoroszolódás, az anyanyelv- és identitásvesztés, a beolvadás, az önfeladás, a szórványosodás, az erőszakos asszimiláció, a menekülés, a számkivetettség, az elüldözöttség – s a mardosó „honvág a hazában” [Cs. Gyimesi Éva], „honvág egy hazáért” [Pécsi Györgyi]) napról napra: tagadhatatlan. Jelképe ennek az omladozó és kiüresedő marosszentimrei templom, amelynek sorsszimbolikus jelentését oly sokan bontották ki Áprily nyomán: Jékely Zoltán, Kányádi Sándor, Kovács István, Nagy Gáspár, Ferenczes István, Ferencz Imre, Kovács András Ferenc és tovább. Hasonlóképpen az elsüllyedt ország, a merülő Atlantisz képzetét (Reményik, Dsida, Ilyés, Hervay Gizella, Gál Sándor, Fodor Géza, Szócs Géza és mások). A fiatal kolozsvári költő, „a transzszilvanista örökség vállalását” (Márkus Béla) sem elhárító Papp Attila Zsolt 2018-as verseskönyvének címe: *Az atlantiszi villamos*. Benne pedig *Az erdélyi tenger* című költeménye utal az elődökre, és tanúsítja az ihlető, visszhangzó motívumok invenciózus és kimeríthetetlen továbbírási lehetőségeit: „ez itt egy tengerország, / a vízmélyek felé sodródó / elsüllyedt, megtalált városállam – / [...] ott vár a sok atlantiszi ember: / Hunyadi M., Bethlen G., Mikes K. / meg a számtalan nevesincsen / mélytengeri írrok, vendégek / Tengerkolozsvár és Vízierdély / időtlen jelenidejében.” Mint ahogy Bölöni Domokos fanyar-rezig-

nált humorral fűszerezett életképe, pillanatképe is: „Anikó megpöngeti a rézmozsárt. Gyönyörűen harangoz. Egy kisebbbecsk’ Atlantisz fájdalma csöng ki belőle” (*Harangoz egy rézmozsár*). A herderi jóslatot is asszociálva szól Kovács András Ferenc verse is (ezt a művét emelték ki – a költő kézírásában közölve – a marosvásárhelyi Látó folyóirat Kovács András Ferenc-émlékszámában, 2024 júliusában): „Kétszáz év múlva rólunk semmi hír már – / Kaczaghatsz hát, hisz mindhiába sírnál... // Mert jó mulatság volt ez – férfimunka. / S nem tudni még: mi lesz, ki tér nyomunkba? // Kolozsvárott vagy Marosvásárhelyütt / Nem kérde senki: »Sándor, újra elgyűtt?« // [...] Más lakja házunk, más hordozza arcunk, / Más álmodik – mi már csak mélyen alszunk, // Álmodok nélkül, mint nyelvtelen harangok... / Oly szótlannul nyugosznak lenn a hangok, // Mert szó sincs már, fohász, fakult esengés, / Ha megtört, hűvös ércbe fúlt a zengés... // Visszhangja bennünk elbolyong, ha alszunk: / Más lakja házunk, más hordozza arcunk” (Lázary René Sándor: *Erdélyi harangok*). Lehetne mondani, hogy a költő az egyik alakmásának a hangját imitálja, tehát a többszörös áttétel nem közvetlen nemzetsiratás, de az is tény, hogy a posztmodern nyelvjáték, a stílusimitáció, akár a fiktív intertextualitás sem vonatkozthat el attól a jelentéshangulattól, amelyet a felidézett vagy megkonstruált szövegforma sugalmaz. Wolfgang Iser szerint is a szövegjáték „maga sem marad érintetlen mindattól, amit játékba hozott”. A posztmodern nyelvjáték jelen ideje tehát összefér a nemzetföltés időtlen örökérvényűségével. Például az olyan motívumok parafrázisainak esetében is, mint amelyek a Dsida Jenő-i *Nagycsütörtök*-vizió profán és szakrális dimenziókat összeolvasztó, a székelykocsárdi vasútállomás fullatag sötétjét és nyomasztó keserűségét újra átérző atmoszférájával töltekeznek. Csak néhány kortárs költőnév, akik újraírták, újraértelmezték az emblemikus költemény üzenetét: Kányádi Sándor, Szilágyi Domokos, Szócs Géza, Páll Lajos, Molnos Lajos, Egyed Péter, Ferencz Imre, Mezey Katalin, Gál Éva Emese, Lipcsei Márta, Géher István László, Orbán János Dénes, Fekete Vince, Farkas Wellmann Endre, Farkas Wellmann Éva, Király Zoltán, Kinde Annamária, Iancu Laura, Nagyálmos Ildikó, a korondi Ambrus Lajos

és tovább. Legújabbán pedig a nagycsütörtök-motívumot szívszorítón kapcsolja össze a marosszentimreivel Laczkó Vass Róbert: „legendák remélnék feltámadást / sok évszázados vakolat alatt / [...] véget nem érő nagycsütörtököt / verejtékeznek az öreg falak” (*Marosszentimre napszentületkor*).

Velünk élő Trianon: múlhatatlan fájdalom. De az is jól látszik, hogy nemzeti sorstragédiánk élmény- és képzetvilága a kortárs és fiatal magyar irodalomban sem kopik el, hanem folyvást új és új színezettel élénkül meg. Folytonos szellemi energiát sugározva a mindenkori magyar megmaradáshoz.

Betlehemes